

*An dem Heimatherd —
Mit dem Sammt die Kuren²⁾ schmücken,
Mit Perlen das Schwerte.
Auf den weiten, ebenen Fluren
Da schnitt man das Korn —
Und die Schnitter — Saporoger
Stimmten an im Chor:
»Ehre sei dir, Hamalija,
Ewig sei dir Lob,
Dass die Brüder du gerettet
Vom schmachvollen Tod!«*

*Rasch glitten hin die schlanken Käh'n',
Gefüllt mit reicher Beute,
Vor ihnen rauscht das freundlich' Meer:
„Willkommen aus dem Streite“.*

*»Hamalija! Hörst du wohl,
Unsres Meeres Gruss?«*

*Und rasch lenkten sie die Käh'n'
In den Dnieper Fluss.*

Кирило Студинський.

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Серед установ, що повстали в лоні Наукового Товариства ім. Шевченка, найстаршою й найважливішою є саме — Бібліотека. Це найстарша його установа, що веде свій початок мало не від самих засновин Т-ва, ще як воно було товариством чисто-літературним. Та розвиток її тісно зв'язаний із перебігом нашого Товариства на наукове. Тільки від того часу стає Бібліотека на ноги, дістає окреме приміщення й починає виконувати своє великоважне завдання: з одного боку — бути помічним засобом у науковій діяльності Товариства, передусім у ділянці українознавства, а з другого — стати центральним публичним книгозбором узагалі й архівом українських друків з'окрема для земель і колоній, де живуть українці — поза російською державою. Цю свою подвійну роль — наукову й національно-громадянську відіграє Бібліотека й досі, не зважаючи на ті великі зміни, що наступили від часу її заснування. Повстання в Києві „Всенародньої Бібліотеки України“ з її мільйоновими зборами ні в чому не позбавило Бібліотеку НТШ згаданого вище її значіння. Вона й досі залишається для нас чимось наче українським Рапперсвілем. І цей момент не слід спускати з ока при оцінці питомої ваги Бібліотеки НТШ.

Далі — це й найбільша установа Т-ва щодо числа й вартості зібраних у ній скарбів і найважливіша щодо свого значіння для самого Т-ва та інших його установ, для українського гро-

²⁾ укр. — курені.

мадянства й для чужого світу, передусім — наукового. Не буде це перебільшення, коли скажемо, що годі подумати НТШ без Бібліотеки! Без неї просто неможлива була б ніяка робота, особливо в ділянці українознавства. Щодо цього Бібліотека НТШ має свою заслужену славу й поза рідним громадянством. Чужинці-вчені, навіть зпоза меж польської держави, високо оцінюють вагу Бібліотеки НТШ саме як джерела українознавства, та охоче з нього користають. Напр., торік із Бібліотеки НТШ, крім окремих учених, позичало 12 польських установ (деякі по кілька разів), і одна румунська.

Отож книжки українські і про Україну це і для своїх і для чужих найвартіша частина зборів Бібліотеки НТШ.

Але не єдина. Наукове Товариство ім. Шевченка недурно вже майже 50 років стоїть в обміні з науковими установами мало не всього світу. За цей час шляхом обміну зібрала Бібліотека велику силу таких видань, що багатьох із них нема поза нею ні в одній бібліотеці не тільки Львова, але й цілої Польщі. Із заведенням у Польщі „Центрального Каталогу” наукових видань, до якого втягнено і збори нашої Бібліотеки, почали чужі вчені шукати в нашій бібліотеці не самої-но українознавчої літератури. Одне слово, Бібліотека НТШ з часом здобуває що раз тривалішу позицію серед подібних установ на чужині, популяризуючи назверха імя й Товариства і його патрона. Серед власного громадянства Бібліотека давно вже виробила собі загальну славу й пошану, і це виявляється в числі жертводавців і складаних ним дарів. Число це раз-у-раз зростає. Більшість українських видавництв, передусім столичних, самі посилають своє видання до Бібліотеки. Особливо це треба сказати про часописи. Майже всі часописи, що виходять у краю й загалом у державі, приходять *gratis* до Бібліотеки. Це можна сказати і про більшість часописів, видаваних за кордоном. Майже кожна редакція в краю й за кордоном уважає за свій національний обов'язок посилати свій часопис до Бібліотеки, не чекаючи спеціальної її пригадки, й рідко бувало, щоб ухилялася від цього обов'язку, коли Бібліотека зверталася з проханням посилати.

В 1934. році Бібліотека дістала від Міністерства Освіти право одержувати обов'язковий примірник усіх українських друків, що появляються в межах Польщі, а рік передтим — по одному примірнику закордонних друків, у державі заборонених. Розуміється, обов'язковий примірник трохи збільшив кількість одержуваних Бібліотекою друків, але не на багато, бо — повторяємо — й передтим майже всі укр. редакції й видавництва, головню столичні, пам'ятали про Бібліотеку. Хибі лише деякі провінційальні ухилялися від цього обов'язку. Та й тепер провінційальні друкарні, особливо чужі, переважно жидівські, здебільшого, не виконують накладеної на них законом повинності посилати обов'язковий примірник до Бібліотеки НТШ, і не легко їх спонукати до цього через те, що закон не звільняє друкарні від оплат поштових посилок до Бібліотеки і не наказує їх посилати власним коштом, та й Бібліотека, не маючи змоги безплатно впомянути друкарні, не може в належній мірі користувувати надане їй право. Таксамо, не зважаючи на дозвіл Міністерства, дуже часто не доходять закордонні, особливо ж амери-

канські українські газети, і Бібліотека раз-ураз приневолена доминатися від їх редакцій нових чисел замість тих, що пропали...¹⁾).

Далеко більше значіння мало для Бібліотеки одержування із Книжкової Палати в Харкові безплатного примірника кожного друку, призначеного до публичного вжитку в У. С. С. Р. Посилки Книжкової Палати не тільки значно збільшували збори Бібліотеки, але у значній мірі становили цінний набуток і щодо змісту. В усякому разі з огляду й на великі труднощі здобування книжок з С. С. Р. і фінансову неспроможність Бібліотеки купувати радянські видання, обмін із Книжковою Палатою був для Бібліотеки дуже важним джерелом. Нажаль, від червня мин. року це джерело стало для бібліотеки недоступне: не знати, з яких причин Книжкова Палата перестала цілком посилати друки У. С. С. Р. до Бібліотеки НТШ і навіть не відповідає на запити в цій справі.

Таким чином джерелами приросту бібліотеки лишаються головню дари й обмін з науковими установами. Обовязковий примірник не дописує, а на купівлю Бібліотека грошей не має з огляду на скупі фонди Т-ва. Розуміється, ця незмога доповняти збори Бібліотеки шляхом систематичної й доцільної купівлі потрібних їй видань — явище у високій мірі шкідливе для інтересів української науки, бо Бібліотека цілком позбавлена змоги докомплетувати збори цегайніса та різних періодик. Певна річ, і тут чимало допомагають бібліотеці, але не в такій мірі, як би бажалося. Та й про систематичність говорити тут не доводиться. Дарують у нас, здебільшого, українські книжки, а Бібліотеці недостає багатьох чужих публікацій про Україну — старих і нових.

Українське громадянство вже звикло обдаровувати НТШ різного роду книжками й рукописами — і установи і приватні люди дарують Т-ву не раз цілі бібліотеки, але ще нема серед нашої Громади арозуміння потреби складати жертви на закупівлю потрібних для Бібліотеки видань, і взагалі для її устаткування. Тимто хоч збори її з року на рік зростають, то проте, нажал, про систематичний підбір потрібних чужинецьких видань, як це бувало перед війною, нічого й думати.

В найновішій „Хроніці“ НТШ (ч. 74) поміщене докладне звіт-домлення з стану Бібліотеки з днем 31. XII. 1938. р. Відсилаючи цікавих читачів до цієї Хроніки, обмежимося тут що-найважливішими й найзагальнішими відомостями про розвиток Бібліотеки в минулому році.

Отже з днем 1. I. 1939. р. Бібліотека мала в головному відділі скаталогованих друків близько 74.000 назв у 208.000 томах і випусках. Рукописів було якої півтора тисячі, а мап і атласів — 2¹/₄ тисячі.

До цього слід іще додати книгозбір і архів Ів. Франка, що мають свій окремий каталог (яких 6.000 томів книжок і понад 500 рукописів). Отже насправді яких 214.000 томів друків і 2.000 рукописів доступні вже для користання публіки.

¹⁾ Найкращим виходом було б посилати газети не в міру їх появи, а більшими пачками, чи збірками, але ж неодмінно — цорученими посилками. В. Д.

В дійсності ж книгозбір Бібліотеки значно більший, бо є багато ще нескаталогованих книжок — понад 30.000 книжок, між ними — бібліотеки Ол. Барвінського, Івана Боберського, Івана Верхратського, М. Менцинського, Є. Олесницького і Фр. Ржегоржа. Таким чином збори Бібліотеки сягають чверть мільйона томів, не числячи кількадесяттисячного магазину дублетів, між якими є багато рідких і цінних видань.

Річний приріст Бібліотеки становить пересічно 10.000 томів, себто став на довоєнному рівні (1913. р.). В десятилітті 1914—24. рр. він був сильно впав, доходючи до 2.000 тт. через війну та її наслідки. Пізніше, від 1924—25. рр., знову почав зростати і в 1929—1936. рр. досягнув цифри 15—16 тисяч томів річно завдяки посилкам Книжкової Палати. Тепер це число спало на цілу третину через те, що Книжкова Палата, як уже згадано, перестала висилати Бібліотеці обов'язковий примірник, признаний їй ще 1922. р., але більше-менше стало висиланий від 1924. р.

Приріст цей (беремо круглі цифри) складався, крім видань самого Товариства, з:

1. дарів від 480 приватних осіб, установ, видавництв і редакцій — понад 5.000 (50%);
2. обміну НТШ з 224 науковими й іншими установами — близько 2.500 томів (25%);
3. з обміну Бібліотеки (за дублети) — понад 1.300 тт. (13%);
4. обов'язкового примірника — коло 770 тт. (7,7%);
5. з закупівлі — коло 70 тт. (0,7%).

Літ 25 тому, в 1913. р., процентове відношення було таке: дари — 65%, обмін НТШ — 18%, обмін Бібліотеки — 1%, закупівля — 17,25%. Як бачимо, приплив книжок із закупівлі страшенно впав у порівнянні з перевоєнними роками (в 1911. р. закуплено — 1.671, в 1912. р. — 1.375, а в 1913. р. — 1.724 тт., в 1936. р. — 28 тт., в 1937. р. — 73 тт., в 1938. р. — 68 тт.).

Приріст із дарів залежить, розуміється, від випадкових причин і не виявляє якихось сталих величин. Звичайно він неоднаковий, а в тих роках, коли приходив у дарі чийсь книгозбір, підносився нерідко дуже високо понад пересічну норму. Взагалі й ця рубрика вказує тенденцію постійно зростати.

Обмін, що вже перед війною творив поважний відсоток впливів (у 1913. р. обмінювалося виданнями з НТШ 235 установ), — через війну сильно був упав і аж від 1923. р. почав знову значно підноситися, а тепер перейшов навіть передвоєнну цифру, хоч число наукових установ, що стоять в обміні з НТШ, сильно впало. Воно зменшилося спершу через війну, а далі через большевицький переворот, що зліквідував цілу низку російських наукових установ і видавництв передвоєнного часу, особливо провінціальних, як ось Архівні Комісії, тощо.

Але світова війна відбилася негативно й на обміні з деякими європейськими установами. І так, цілком перервався обмін з грецькою Академією Наук та з кількома французькими інституціями в Парижі (Академія Наук, Антропологічна школа й Товариство любителів наук). Спроби НТШ навіязати наново обмін із цими устано-

вами покінчилося невдачею. Крім згаданих вище, відпало й кілька інших, менше важних установ (з Діжону у Франції, Монреалю й Оттави в Канаді, Сіднею в Австралії й інш.), але ж зате прийшло чимало нових. Особливо піднісся обмін у 1925—30. рр., коли з НТШ стояли в обміні Всеукраїнська Академія Наук і багато наукових товариств і закладів У. С. С. Р., разом коло півсотні, та по ліквідації українізаційного курсу майже всі ці установи покасовано, а ті, що залишилися, припинили і свою українознавчу роботу і зносили з НТШ. Навіть Академія Наук У. С. С. Р., і та вже майже нічого не посилає й навіть не відповідає на жадні просьби й запити Бібліотеки щодо обміну. Отак У. С. С. Р. була представлена тільки однією установою, як і ... Закарпаття, зате ж наддніпрянська еміграція була представлена аж 10 установами, редакціями й виданнями, що творили майже половину числа краєвих (21).

Таксамо в останніх роках підупав і обмін з російськими науковими установами С. С. С. Р. Замість 70 передвоєнних російських установ, видавництв, закладів, редакцій, з кінцем 20. і початку 30. рр. стояло в обміні з НТШ всього — 16, а в минулому році вже тільки — 4 інституції! Разом із емігрантськими (2) й галицько-московськими (3) російських було — 9.

Зате вчетверо зросло число польських установ: з передвоєнних 11 (1913. р.) піднеслося воно до 47 у мин. році. Зараз за польськими йдуть — німецькі (28), англійсько-американські — (27, між ними 3 англ. + 23 америк.), чеські — (17), шведські — (10), італійські — (8), французькі — (7), по 5: сербсько-хорватські (3 сербські + 2 хорв.) і південно американські (еспанські), по 4: болгарські й румунські, по 3: білоруські, голяндські й мадярські, по 2: норвезькі, словацькі, словінські, фінські й японські, по 1: естонські, жидівські, латиські, литовські й румунські.

Розуміється, коли б НТШ могло удержати свою наукову продукцію на передвоєнній висоті, — кількість обмінних установ тепер би значно перевищила передвоєнне їх число. А то хоч деякі установи й досі стоять із НТШ в обміні, то проте посилають нам далеко не всі серії своїх видань саме тому, що й від НТШ не дістають усього того, що діставали колись. Особливо метиться на обміні занепад цінних етнографічних видавництв НТШ — „Етнографічного Збірника” й „Матеріалів до етнології”, які дуже цікавлять чужинний науковий світ, у всякому разі далеко більше, ніж які інші.

Проте, як бачимо, теперішнє число обмінних інституцій не дуже відстало від передвоєнного (224 супроти 236 з 1913. р.), а кількість одержуваних від них книжок навіть перевищує передвоєнну (2.476 тт. минулорічних впливів супроти 1.816 з 1913. р.).

Як бачимо, Бібліотека з року на рік зростає. Зростає рівночасно й кількість читачів. В останніх часах відвідин було понад 8.000 (в 1935. р. — 8.076, в 1936. р. — 8.782, в 1937. р. — 9.165, в 1938. р. — 8.798), а видано читачам у читальні й додому книжок пересічно по 35.000 томів річно.

Найбільше число відвідин припадає головню на зимові й весняні місяці. Рух у випозичальні щодо своєї напруги йде у такій по-

слідовності: грудень, листопад, жовтень, лютий, березень, травень, червень, квітень, вересень, липень і серпень. Спадає в тих місяцях шкільного року, коли є великі свята — Різдво й Великдень, сходять до мінімуму підчас літніх ферій.

Крім обслуги цієї значної кількості читачів, персонал Бібліотеки мусить провадити поточну бібліотечну роботу, себто вписувати нові друки й рукописи, а притім провіряти та зайве відкидати до дублетів, підтримувати зносини з іншими бібліотеками й установами і т. д.

Із зростом Бібліотеки збільшується й ця праця. Нажаль, персонал не тільки не збільшується, але в останніх літах зменшився й дорівнює передвоєнному, хоч від того часу Бібліотека, отже і праця в ній, зросла кількакратно.

З днем 1. І. 1914 Бібліотека числила 70.238 тт. і 460 рукописів, себто була тричі менша, а книжок видано читачам в 1913. не цілих 7.000 тт. за цілий рік, себто п'ять разів менше, ніж їх видають тепер.

Не диво, що при теперішній своїй кількості персонал не може собі дати ради з величезним книжковим потоком. Що року впливає до Бібліотеки пересічно 10.000 тт., а скаталогувати можна яких 6.000. Отже з кожним роком нагромаджуються т. зв. рестації. Це цілком зрозуміла річ. А ще мусимо взяти на увагу, що, крім книжок, мап і рукописів, приходить багато афіш, програм, відозв — загалом так зв. „дрібних“ друків, які дуже часто мають велику вагу. Через брак сил їх майже не торкано. Аж в останнім році впорядковано багато цього добра, але ж це мусіло відбитися на інших відтинках бібліотечної праці. Крім браку сил — персонал складається всього з 4 сталих урядовців, 1 вольного — Бібліотека терпить багато ще й від браку місця. Щодо простору Бібліотека далеко відстала від інших установ НТШ, не зважаючи на свою наукову й громадську вагу та на багатство й число своїх зборів.

Тому збільшення бібліотечного персоналу, а передовсім розширення локалю це *conditio sine qua non* дальшого розвитку бібліотеки. це пекуча потреба, яка настирливо домагається негайного заспокоєння.

Володимир Дорошенко.

